

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра української мови і літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор із науково-педагогічної
роботи Наталія МИХАЛЬЧЕНКО
28 серпня 2024 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА
ступінь бакалавра
Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література),
освітньо-професійна програма «Середня освіта (Українська мова і література)»

Миколаїв – 2024

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Мікрюкова Катерина Олександрівна, старший викладач кафедри української мови і літератури, кандидат філологічних наук, старший викладач.

Програму схвалено на засіданні кафедри української мови і літератури

Протокол від «26» серпня 2024 року №1

Завідувач кафедри української мови і літератури (Лілія РУСКУЛІС)

Програму погоджено навчально-методичною комісією філологічного факультету

Протокол від «27» серпня 2024 року №12

Голова навчально-методичної комісії (Ольга ДЕМ'ЯНЕНКО)

Програму погоджено навчально-методичною радою університету

Протокол від «27» серпня 2024 року №11

Голова навчально-методичної ради (Наталія МИХАЛЬЧЕНКО)

Анотація

У процесі вивчення дисципліни «Вступ до мовознавства» відбувається вивчення закономірностей розвитку і функціонування мови в її багатоаспектних зв'язках із людиною, суспільством, історією, культурою з урахуванням методів дослідження та опису мови, а також здобутків лінгвістики за багато віків її розвитку. Засвоюються знання про знакову теорію мови; структуру мовної системи; чинники мовного розвитку; методи і прийоми вивчення й опису мов. Формуються вміння давати оцінку основним здобуткам та досягненням світового і вітчизняного мовознавства; характеризувати теоретичні положення лінгвістичних концепцій різних мовознавців; аналізувати сучасні теорії фонеми, морфеми, частин мови і речення; новітні тенденції у розв'язанні питань про співвідношення мови і мислення, мови і мовлення. Удосконалюються знання з фонологічного, лексичного, граматичного й проміжних рівнів мовної системи та з основних положень курсу, виходячи із сучасного стану мовознавчої науки.

Ключові слова: мовознавство, мова, мовлення, мислення, знакова система, мовна система, соціолінгвістика, методи лінгвістичних досліджень.

Summary

In the process of studying the discipline "Introduction to Linguistics" there is a study of patterns of development and functioning of language in its multifaceted relations with man, society, history, culture, taking into account research methods and description of language and also achievements of linguistics over many centuries of its development. Knowledge of the sign theory of language; structure of the language system; factors of language development; methods and techniques of learning and description of languages is acquired. The ability to evaluate the main achievements and achievements of world and domestic linguistics; to characterize the theoretical positions of linguistic concepts of different linguists; analyze modern theories of phonemes, morphemes, parts of speech and sentences; the latest trends in the solving issues about relationship between language and thinking, language and speech is formed. Knowledge of phonological, lexical, grammatical and intermediate levels of the language system and the main positions of the course are improved, based on the current state of linguistics.

Key words: linguistics, language, speech, thinking, sign system, language system, sociolinguistics, methods of linguistic research.

ВСТУП

Програма вивчення варіативної навчальної дисципліни «Вступ до мовознавства» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 014. 01 Середня освіта (Українська мова і література).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: мова у всіх формах її прояву.

Мета викладання навчальної дисципліни «Вступ до мовознавства» полягає у вивченні закономірностей розвитку і функціонування мови в її багатоаспектних зв'язках із людиною, суспільством, історією, культурою з урахуванням методів дослідження та опису мови, а також здобутків лінгвістики за багато віків її розвитку.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Вступ до мовознавства» є: засвоїти знання про сучасний стан науки про мову, її знакову природу і структуру, про фонологічну, граматичну, лексико-семантичну системи мови, її проміжні рівні, мову і суспільство, мову та історію, методи дослідження тощо.

Передумови для вивчення дисципліни: зважаючи на те, що метою курсу є свідоме практичне оволодіння українською літературною мовою, заснованому на вивченні її системи й підсистем, то й пов'язаний він з відповідними дисциплінами, а саме: «Українська мова за професійним спрямуванням», «Історія та культура України», «Сучасна українська літературна мова», «Історія української мови», «Стилістика української мови».

Навчальна дисципліна складається із трьох кредитів.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. *Знає* сучасні філологічні засади навчання української мови та літератури, мовні норми, соціокультурну ситуацію розвитку української мови, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності, провідні тенденції розвитку літературного процесу в Україні; *доводить* конкретними прикладами зв'язок між розділами мовознавства і одиницями різних рівнів системи мови, *пояснює* мовний і мовленнєвий матеріал, *вміє* сам і *навчає* учнів користуватися словниками різних типів.

ПРН 2. *Пояснює* особливості розвитку української мови та літератури, специфіку перебігу літературного процесу в Україні в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою; *порівнює* мовні й літературні факти, явища, визначає їхні подібності й відмінності.

ПРН 3. *Володіє* комунікативною компетентністю з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти).

ПРН 4. *Володіє* навичками аудіювання й створення текстів різних стилів і жанрів та застосовує ці вміння в процесі формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти.

ПРН 6. *Використовує* гуманістичний потенціал української мови та літератури для формування духовного світу юного покоління громадян України.

ПРН 7. *Володіє* особистісно орієнтованим, діяльним, компетентним та іншими сучасними підходами до викладання української мови та літератури, застосовує український та міжнародний досвід навчання здобувачів освіти.

ПРН 8. *Вміє* складати конспекти уроків різних типів, у тому числі для проведення у дистанційному режимі; *оцінює* ефективність навчальних матеріалів та вміє адаптувати їх до конкретного освітнього контексту; *обирає* педагогічні технології, методи і прийоми навчання, а також методи тестування відповідно до цілей і завдань навчання і контролю з урахуванням конкретного педагогічного контексту; *володіє* методами й методиками діагностування навчальних досягнень здобувачів освіти з української мови та літератури; *вміє* здійснювати педагогічний супровід.

ПРН 9. Використовує закони аналізу лінгвістичних одиниць для моделювання подібних у стандартних і нестандартних мовленнєвих ситуаціях, застосовує різні види аналізу мовних одиниць, визначає їх місце в тексті й мовленні, розуміє взаємозв'язок та ієрархію таких одиниць.

ПРН 10. Має критичне мислення, творчо використовує вітчизняний і закордонний навчальний досвід, власну навчальну та професійно-дослідницьку діяльність у процесі формування стратегії саморозвитку та професійного самовдосконалення, знає мовно-літературний контекст та реалізує його в освітньому процесі.

ПРН 13. Аналізує, коментує, реферує і перекладає тексти різних стилів і тематики, демонструючи лексичну, граматичну і стилістичну компетентності; *уміє* здійснювати міжкультурну комунікацію і долати міжкультурні бар'єри на основі знання особливостей, цінностей, властивих культурам країн мов, що вивчаються, а також знання світоглядних засад, ментальних особливостей та онтологічних характеристик української культури.

ПРН 14. *Уміє* критично опрацьовувати джерела і здійснювати самостійний науковий пошук, у тому числі і з використанням емпіричних методів.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у результаті вивчення курсу студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у практичних ситуаціях.

ЗК2. Здатність до розуміння предметної області та професійної діяльності.

ЗК3. Здатність усвідомити, критично осмислити й узагальнити досвід національного державотворення; висвітлювати специфіку становлення й розвитку історії України.

ЗК4. Здатність оперувати знаннями, що репрезентують зміст філософії як науки.

ЗК6. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, до комунікації іноземною мовою за предметною спеціальністю.

ЗК7. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук, аналіз та обробку інформації з різних джерел, ефективно використовувати цифрові ресурси та технології в освітньому процесі.

ЗК8. Здатність діяти автономно, приймати обґрунтовані рішення у професійній діяльності і відповідати за їх виконання, діяти відповідально і свідомо на основі чинного законодавства та етичних міркувань (мотивів).

ЗК9. Здатність до міжособистісної взаємодії та роботи у команді у сфері професійної діяльності, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня.

ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здобувати навички й уміння, необхідні для виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та значення у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК12. Здатність зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я, вести здоровий спосіб життя, керувати власними емоційними станами; конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку.

ЗК13. Здатність поважати різноманітність і мультикультурність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

ЗК14. Здатність до програмування, організації та поетапного проведення теоретичних досліджень, виконання експериментальної роботи й висвітлення здобутих наукових

студіювань у виданнях різної категорії; самостійного провадження науково-дослідницької роботи; репрезентації отриманих результатів на наукових заходах на засадах принципів академічної доброчесності.

II. Фахові:

ФК1. Здатність перенесення системи наукових знань у професійну діяльність та в площину навчального предмету.

ФК2. Здатність забезпечувати навчання учнів державною мовою; формувати та розвивати їх мовно-комунікативні уміння і навички в області предметної спеціальності.

ФК4. Здатність формувати і розвивати в учнів ключові та предметні компетентності засобами навчального предмету та інтегрованого навчання; формувати в них ціннісне ставлення, розвивати критичне мислення.

ФК5. Здатність здійснювати об'єктивний контроль і оцінювання рівня навчальних досягнень учнів на засадах компетентнісного підходу, аналізувати результати їхнього навчання.

ФК7. Здатність до здійснення професійної діяльності з дотриманням вимог законодавства щодо охорони життя й здоров'я учнів (зокрема з особливими освітніми потребами); використання здоров'язбережувальних технологій під час освітнього процесу.

ФК 11. Здатність до психолого-педагогічного керівництва особистісним розвитком дітей з особливими освітніми потребами; здатність створювати та впроваджувати в практику наукові розробки, спрямовані на підвищення якості освітньої діяльності та освітнього середовища в системі інклюзивної освіти.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Тема 1. Будова мови. Предмет, завдання, основні поняття і методи науки про мову. Будова мовної системи. Мова як система систем. Взаємодія рівнів мовної системи. Основні типи відношень одиниць і рівнів мовної системи. Місце мовознавства в системі наук. Мова і мислення. Виникнення і походження конкретних мов. Територіальна і соціальна диференціація мови.

Тема 2. Класифікація мов. Системи письма і алфавіти. Типи класифікацій мов. Ареальна класифікація мов. Функціональна класифікація мов. Типологічна класифікація мов. Генеалогічна класифікація мов. Звукова мова і письмо. Походження і основні етапи розвитку письма. Алфавіти, їх типи. Історія алфавітів.

Тема 3. Фонетико-фонологічна підсистема. Одиниці фонетичного членування мови. Принципи класифікації звуків мовлення. Фонетична транскрипція. Взаємодія звуків у мовленнєвому потоці. Позиційні і комбінаторні фонетичні зміни. Поняття про фонему.

Тема 4. Лексико-семантична підсистема. Епідигматичний аспект взаємозв'язку лексико-семантичних варіантів полісеманта. Парадигматичні відношення лексем. Системна організація лексичних груп. Фразеологізми як лексикалізовані одиниці. Структура лексико-семантичної системи.

Тема 5. Морфологічна підсистема. Рівневий склад граматичної будови мови. Одиниці граматичної будови мови. Словоформа, її структура і системна роль. Граматична категорія. Основні способи і засоби вираження граматичних значень слів. Частина мови. Принципи виділення частин мови у сучасній лінгвістиці.

Тема 6. Синтаксична підсистема. Словосполучення, його структура і категорії. Речення, його структура і категорії. Система синтаксичних одиниць. Основні ознаки синтаксичних одиниць та їх порівняльна характеристика. Види синтаксичних зв'язків. Поняття синтагми. Аспекти вивчення синтаксичних одиниць.

3. Рекомендована література

Базова

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства : короткий нарис : навч. посібник. Київ : Вища школа, 2006. 143 с.
2. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: Навчальний посібник для студентів філ. спец. вищ. навч. закладів. К.: «АртЕк», 1996. 224 с.
3. Войцева О. А. Загальне мовознавство : навч.-метод. Посібник. Одеса : Одес. нац. ун-, 2022. 132 с.
4. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр навч. літ-ри, 2006. 283 с.
5. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії. Вид. 2-ге випр. і доп. Донецьк: ДонНУ, 2007. 219 с.
6. Зеленько А.С. Загальне мовознавство : Навчальний посібник. К.: Знання, 2010. 380 с.
7. Карпенко, Ю. О. Вступ до мовознавства : Підручник. К : ВЦ «Академія», 2006. 336с.
8. Кириченко Г. С. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.: у 2 ч. / за ред. А. П. Супрун. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. Ч. II: Основні етапи розвитку науки про мову. 2008. 224 с.
9. Кійко Ю.С., Агапій А.П., Мельник Ю.Й. Вступ до мовознавства: практикум. Чернівці: Чернівецький ун-т, 2021. 176 с.
10. Комарова З. І. Загальне мовознавство [навч. посіб. для студ. денн. і заочн. форм навч. ф-ту укр.]. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 100 с.
11. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : Підручник. К : ВЦ «Академія», 2005. 463 с.
12. Ктитарова Н.К. Загальне мовознавство. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дніпродзержинськ: Дніпродзержинський державний технічний університет, 2009. 144 с.
13. Левицький А.Е., Сингаївська А.В., Славова Л.Л. Вступ до мовознавства: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 104 с.
14. Мікрюкова К.О. Загальне мовознавство : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2024. 86 с.
15. Монжалей Т. К. Вступ до мовознавства : Навчальний посібник. Рекомен. МОНУ для студентів ВНЗ. Суми : Університетська книга, 2011. 182 с.
16. Приймачок О. І. Вступ до загального і слов'янського мовознавства : навчальний посібник для практичних занять. Луцьк : ФОП Іванюк В.П., 2021. 60 с.
17. Ревуцька С. К., Удовиченко Г. М., Зінченко В. М. Курс лекцій з дисципліни «Загальне мовознавство», ступінь магістр. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2023. 153 с.
18. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 711 с.
19. Семчинський С. В. Загальне мовознавство: Підручник для вузів. К.: ОКО, 1996. 413 с.
20. Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота. К.: Знання, 2012. 335 с.
21. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи. К.: Вища шк., 1994. 235 с.
22. Удовиченко Г. М. Загальні питання мовознавства. К.: Вища шк., 2001. 247 с.

Додаткова

1. Боднар Н. М. Історичний аспект розвитку писемності. Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. 2009. Вип.43. С. 108-112.
2. Бойко І.А. Лінгвістична природа явища суплетивізму за концепцією В. Конецької. Science and Education a New Dimension. Philology, Budapest. 2020. VIII (70). Issue: 235. С. 7–9.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник для студентів філологічних факультетів вузів. К.: Либідь, 1993. 368 с.

4. Глущенко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському мовознавстві : Харківська лінгвістична школа : навчальний посібник для здобувачів філологічних факультетів. Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. 116 с.
5. Гонгало В.С. Ономазіологічний підхід у дослідженні мови. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. № 3 : Філологічні науки. Мовознавство. 2011. Ч. 2. С.92-97.
6. Гончарова Ю. О. Особливості граматичних категорій української мови (на матеріалі граматик 20–30-х рр. ХХ ст.). Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2011. Вип. 6. С. 117-128.
7. Городенська К. Морфологічні категорії української мови в нових семантико-граматичних вимірах. Рідний край. 2019. № 1 (40). С.62-66.
8. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [автори: І. Р Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської]. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
9. Даниленко Л.І. Лінгвістика ХХ – початку ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури, мислення. Мовознавство. 2009. № 5. С. 3–11.
10. Демська О. Два аспекти лексикографії: місце у системі мовознавчих дисциплін і структура. Магістеріум. 2009. Вип. 37 : Мовознавчі студії. С. 18-23.
11. Денисова С.П. Системно-структурна організація мови. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2016. Вип.14. С. 52-57.
12. Іщенко О.С. Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення: монографія. К.: Інститут української мови НАН України, 2012. 220 с.
13. Кобякова І. К. Про деякі аспекти мовотворчої функції. Іноземні мови. 2004. Т. 1. С. 23-25.
14. Кравець О.П. Про походження та розвиток мови як найунікальнішого засобу людського спілкування. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія». 2018. 2(70). С. 106–109.
15. Лихачова А. В. Хетологія й генеалогічна класифікація індоєвропейських мов: лінгвістично-історіографічний аспект. Закарпатські філологічні студії. 2022. Вип.23. Том 11. С.196-201.
16. Лихачова А. В. З історії індоєвропейської мови: дослідження тохарських мов і генеалогічна класифікація. Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2021. № 33. С.387-395
17. Лихачова А.В. З історії славистики: генеалогічна класифікація слов'янських мов. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2023. № 59. Том 2. С. 78-82.
18. Мікрюкова К.О. Системність лексичного шару мови. Scientific Journal of Polonia University. 2023. № 4. Czestochowa 2023. С.67-72.
19. Мінчак Г.Б. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови в таблицях і схемах: [навч. посібник]. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 131 с.
20. Островська Л. Теоретичні проблеми синтаксису сучасної української мови : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. 240 с.
21. Пискач О. Д., Гоца Е.Д. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія: навчально-методичний посібник для студентів І курсу українського відділення філологічного факультету. Ужгород, 2022. 116 с.
22. Рудківський О. Деякі специфічні риси фонологічних систем германських та слов'янських мов. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2015. Вип.53. С.200-203
23. Удод Н.Л. Поєднання приголосних фонем в українській мові та їх вимова. Світові виміри освітніх тенденцій: збірник наукових праць. НАУ. 2021. С. 106–109.
24. Царалунга І.Б. Суть перехідних палаталізацій приголосних і їх наслідки в сучасній українській мові. Філологічні студії : збірник наукових праць. 2011. №3. С. 49-53.

25. Чернобров Ю. Особливості формування термінології словосполучення в українському мовознавстві. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2014. № 791. С. 175–180.

26. Чорна М. Зіставний аналіз фонем української, англійської та німецької мовних систем. Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. Випуск XXIII. Частина 2. С.518-528.

27. Ярошевич І. А. Українська морфологічна термінологія XX – початку XXI ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», К., 2008. 20 с.

28. Ярошевич І.А. Поняття і термін “граматична категорія”: основні підходи до витлумачення. Вісник КНЛУ. Серія Філологія. 2015. Том 18. № 2. С.216-222

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи (зокрема есе, реферати, наукові проєкти), презентації результатів досліджень, тестові завдання, контрольна робота.